
Boris
MLAČIĆ

GLOBALNO
USPOREDIVA I
KULTURALNO
SPECIFIČNA
ISTRAŽIVANJA U
PSIHOLOGIJI
LIČNOSTI –
PRIMJER
LEKSIČKOGA
PRISTUPA

Problem globalne usporedivosti i kulturalne specifičnosti u psihologiji

---

Od samih početaka psihologije kao znanstvene discipline krajem devetnaestoga stoljeća ta se znanost susretala s brojnim problemima, a jedan je od najvažnijih vjerojatno treba li istraživati odnos psiholoških procesa i kulturalnog konteksta u kojem se ti procesi odvijaju ili ne, i kakav status treba dati tom kulturalnom kontekstu općenito zvanom kultura?

Kao i u brojnim drugim pitanjima u psihologiji, većina se istraživača podijelila u dvije izrazito suprotstavljene skupine od kojih je jedna negirala potrebu za uključivanjem kulturalnog konteksta u psihologijska istraživanja ili je kulturi pridavala sekundarnu važnost, a druga se, nasuprot tome, svesrdno zalagala za istraživanje odnosa psiholoških procesa i kulture.

Skupina koja se zalagala za isključivanje kulture iz psihologijskih istraživanja ili minorizirala važnost kulturalnog konteksta kao argument takvom pristupu navodila je da zakonitosti ljudskog ponašanja i doživljavanja moraju biti univerzalne i jače od bilo kakvih kulturalnih specifičnosti te stoga takve specifičnosti nije niti važno ili je manje važno proučavati. Rani pokušaji uzimanja kulture u obzir u glavnoj paradigmi opće psihologije nisu doveli do istraživanja o eksplicitnim utjecajima kulture na psihološke procese (Cole, 1996.). Kada je kultura i postala predmetom istraživanja u psihologiji, to se dogodilo u formi međukulturalnih istraživanja koja su se uglavnom odvijala unutar metodološkog bihevizma gdje je kultura imala status nezavisne varijable. Prema biheviztima, različiti kulturalni uvjeti pružaju različite podražaje članovima te kulture koji zbog toga uče različite vrste odgovora na te podražaje tako da kultura predstavlja skup naučenog ponašanja u određenom mjestu i vremenu (Cole, 1996.).

Nasuprot tome druga skupina, čiji je vjerojatno najistaknutiji predstavnik Richard Shweder, vjerovala je da je ne samo međukulturalna psihologija već i cjelokupna znan-

stvena psihologija izgrađena na toliko krivim temeljima da je, ako se želi proučavati kulturalni kontekst, potrebno formirati potpuno novu disciplinu koju je Shweder nazvao kulturalna psihologija (Cole, 1996.).

Shweder (1990.) tvrdi da kulturalna psihologija smatra ljudski um neodvojivim od povijesnih varijabli i kulturalno različitih svjetova u kojima se taj um razvio.

Kao kompromis između ta dva radikalna pogleda među istraživačima je prevladao pristup koji se zalaže za uključivanje kulture u psihologijska istraživanja na način ispitivanja kulturalne varijacije nekog psihološkog procesa. Istraživači toga pristupa navode kao argument – ako se ne evaluira moguća kulturalna varijacija nekog psihološkog procesa koji se proučava, nemoguće je znati je li taj proces univerzalan ili specifičan zbog nekih posebnih kulturalnih okolnosti. Taj pristup također navodi da je bez međukulturalnih usporedbi psihologijska teorija zatvorena granicama kulture u kojoj je nastala (Van de Vijver i Leung, 2001.), a to je u velikoj većini slučajeva zapadni svijet.

Ta dvojba oko odnosa kulture i psiholoških procesa trajala je gotovo kroz cijelu povijest psihologije i kroz područja kao što su kognitivni razvoj, inteligencija, kognitivni stilovi, politički stavovi, osobine ličnosti itd. i do danas nije u potpunosti razriješena. No, kako je već navedeno, većina se istraživača danas ipak slaže da je potrebno testirati međukulturalnu generalizabilnost nekog fenomena koji se proučava prije negoli što se taj fenomen može smatrati potvrđenim.

Ono oko čega se istraživači ne slažu jest na koji način ili kojim procedurama treba provoditi takva međukulturalna istraživanja, a to je problem koji posebno karakterizira psihologiju ličnosti.

Ličnost i kultura

Church (2001.a) navodi da je ograničena pažnja koji su psiholozi ličnosti posvećivali kulturalnim varijablama djelomično uvjetovana etnocentrizmom tj. interesom za istraživanjima dominantno u zapadnjačkoj kulturi, ali i zbog nekih drugih razloga: stigme povezane s ranim studijama kulture i ličnosti u antropologiji, pada utjecaja psihoanalize koja je tvorila teoretsku osnovicu za te studije, skepsom o konceptu osobina ličnosti i njihove međukulturalne primjene i brigom o potencijalnom etnocentrizmu i stereotipovima kada se osobine ličnosti uspoređuju u različitim kulturama, posebno kada se te razlike interpretiraju genetskim ili biološkim terminima. Church (2001.a) također navodi da je nedavno došlo do značajnijeg uključivanja kul-

ture u proučavanje ličnosti za što je odgovorno nekoliko faktora: oživljavanje koncepta osobina ličnosti zbog empirijske potpore; pojavljivanje peterofaktorskog modela kao mogućeg obuhvatnog univerzalnog modela strukture ličnosti; elaboracija konstrukta individualizam-kolektivism; uključivanje istraživanja kulture i “selfa” u glavnu struju psihologije; pojava indigenih ili autohtonih psihologija; multikulturalni pokret u američkoj psihologiji; profinjavanje terminologije i procedure za procjenu konceptualnih, lingvističkih i mjernih ekvivalencija u međukulturalnim istraživanjima te sve veća globalizacija znanstvene aktivnosti.

Današnje tri dominantne perspektive za proučavanje ličnosti i kulture (Church, 2001.a; Marušić, 2002.; McCrae, 2001.) su međukulturalna ili transkulturalna, kulturalna te indigena (autohtona ili intrakulturalna) kojoj se može dodati i četvrta – evolucijska psihologija (Church, 2001.a).

Međukulturalni pristupi tipično uspoređuju više kultura u potrazi za kulturalnim univerzalima i kulturalnim specificima, tretiraju kulturu kao varijablu izvan ličnosti pomoću koje se može predviđati ličnost i ponašanje, koriste tradicionalne psihometrijske skale i upitnike, zanima ih međukulturalna ekvivalentnost konstrukata i mjera te se usmjeravaju na individualne razlike. Također, treba napomenuti kako je međukulturalni pristup danas dominantan u proučavanju ličnosti i kulture.

Kulturalni pristupi tipično se usmjeravaju na kontekstualni opis psiholoških fenomena u jednoj ili više kultura s manje naglasak na kulturalne univerzale, stavljaju teoretski naglasak na zajedničku prirodu kulture i psihološkog funkcioniranja, naglašavaju kvalitativne, etnografske i interpretativne metode istraživanja i ne naglašavaju toliko individualne razlike. Kulturalni psiholozi, na primjer, istražuju koncept “selfa” u različitim kulturama i smatraju da je sam koncept osobe ili selfa socijalno konstruiran.

Autohtoni ili indigeni pristupi naglašavaju potrebu formuliranja teorije, konstrukata i metoda koje bi odražavale autohtone kulturalne kontekste. Psiholozi autohtonog pristupa koriste strategije međukulturalnih i kulturalnih pristupa. Psiholozi autohtonog pristupa u psihologiji ličnosti uglavnom se usmjeravaju na elaboraciju konstrukata koje smatraju posebno relevantnima za neke kulturalne grupe, a uglavnom koriste klasične metode istraživanja kao što su skale procjene (Church, 2001.a).

Evolucijski pristup sličan je međukulturalnom pristupu u potrazi za univerzalima, no pripadnici toga pristupa ne smatraju kulturalne varijable objašnjenjima ili kauzalnim utjecajima na ponašanje, već smatraju da su uzroci

ponašanja evoluirani psihološki mehanizmi u interakciji s kulturom (Buss, 2001.).

Važno je napomenuti da mnogi zagovaratelji ovih pristupa smatraju da su oni komplementarni i da je integracija moguća, no sustavni pokušaji za to bili su do danas minimalni (Church, 2001.a).

Također je potrebno navesti da odnos osobina ličnosti i obilježja kulture može biti objašnjen putem dvije kauzalne interpretacije: kultura može oblikovati ličnost, ali i ličnost može oblikovati kulturu. Na primjer, moguće je da neko društvo putem institucija promovira određene vrednote kao što su red i disciplina što dovodi do visoke razine osobine ličnosti savjesnosti kod članova toga društva, što je objašnjenje da kultura oblikuje ličnost. No, moguće je da su, na primjer, mnogi članovi nekog društva zbog svog temperamenta anksiozni i ljuti, a to društvo zato razvija određene socijalne strukture kako bi smanjili stres, što je objašnjenje da ličnost oblikuje kulturu (McCrae, 2001.).

Međukulturalna istraživanja u psihologiji ličnosti

Međukulturalna istraživanja strukture ličnosti provedena su korištenjem čitavog niza modela i instrumenata ličnosti od kojih su vjerojatno najraširenija istraživanja unutar Eysenckovog P-E-N modela ličnosti koji je potvrđen u 37 zemalja svijeta i pripadnici tih nacija su uspoređivani prema relativnom rezultatu na dimenzijama psihoticizma, ekstraverzije i neuroticizma (Lynn i Martin, 1995.). Ono što je zanimljivo spomenuti, pri većini takvih nacionalnih usporedbi osobina ličnosti ima više varijacije ličnosti unutar kulture, negoli između kultura (McCrae, 2001.) što znači da se pripadnici neke nacije više razlikuju između sebe negoli što se skupno razlikuju od druge nacije po ispitivanim osobinama ličnosti.

No, većina takvih međukulturalnih istraživanja strukture ličnosti provedena su procedurom koju Berry (1969.) naziva "etičkom" strategijom. Pod tom se strategijom podrazumijeva da se neke mjere ličnosti koje obično reprezentiraju neki model ličnosti iz jedne kulture i to obično zapadnjačke, prevedu i primijene u nekoj drugoj kulturi i jeziku. No, ako se određeni model potvrdi putem "etičkih" studija, to ne znači da su dobiveni faktori ličnosti međukulturalno potvrđeni te da su to univerzalne i jedine dimenzije ličnosti, već to jednostavno znači da su ljudi različitih kultura sposobni koristiti te dimenzije, obično pri samoopisu ili pri opisu druge osobe (Saucier, Hampson i Goldberg, 2000.). Također, Church (2001.b) navodi da "etička" strategija može patiti od tri vrste pristranosti:

pristranosti konstrukta, pristranosti metode i pristranosti čestica. Pristranost konstrukta događa se kada se definicije ponašajnih primjera konstrukta koji se mjeri tek djelomično preklapaju u raznim kulturama. Pristranost metode može poprimiti tri forme: pristranost uzorka (kada kulturalni uzorci nisu ekvivalentni prema razini obrazovanja, poznavanju procedure procjene itd.); pristranost instrumenta (različiti stilovi odgovaranja) i pristranost primjene (komunikacijski problemi između procjenitelja i procjenjivanoga). Pristranost čestica odnosi se na neekvivalentnost prijevoda čestica ili uvrštavanje čestica koje su manje relevantni primjeri ponašanja u određenim kulturama.

Nasuprot tome u psihologiji općenito, i u psihologiji ličnosti specifično, rijetka su “emička” istraživanja ličnosti (Berry, 1969.; Church i Katigbak, 1988.). “Emička”, još zvana indigena ili autohtona istraživanja u psihologiji ličnosti podrazumijevaju da se pronađu dimenzije ličnosti koje su autohtone za neku kulturu i da se te dimenzije usporede s nekom etičkom mjerom ličnosti kako bi se utvrdila globalna usporedivost i kulturalna specifičnost dimenzija ličnosti.

Na taj način psihologija ličnosti pokušava riješiti problem naveden u naslovu ovoga rada.

Budući da je većina “emičkih” istraživanja u psihologiji ličnosti provedena u okviru leksičkog pristupa, potrebno je ukratko opisati taj pristup.

Leksički pristup u psihologiji ličnosti

Početnu hipotezu, tj. leksičku hipotezu toga pristupa postavio je Francis Galton još 1884. godine. Galtonovu leksičku hipotezu kasnije su elaborirali Klages (1926.), Allport (1937.), Cattell (1943.), Norman (1963.) te Goldberg (1981.), a ona bi danas glasila: “*One individualne razlike koje su najistaknutije i socijalno relevantne u životima ljudi konačno će postati kodirane u njihovom jeziku; što je neka razlika važnija, to je vjerojatnije da će ta razlika biti izražena zasebnom riječju*” (prema John, Angleitner i Ostendorf, 1988., str. 174.).

Leksički pristup putem te dalekosežne hipoteze rješava probleme definiranja populacije individualnih razlika i određivanja onih individualnih razlika koje su dovoljno važne da bi ih se uvrstilo u istraživanja, a to su pojedine riječi koje su kodirane u prirodnom jeziku.

Dakle, rječnici prirodnih jezika (engleskog, njemačkog, hrvatskog itd.) sadrže dovoljno obuhvatan skup individualnih razlika koje su dosadašnji govornici tih jezika smatrali potrebnima za komunikaciju.

Ta leksička hipoteza ima i dva važna dodatka: a) što je važnija neka individualna razlika u ljudskim transakcijama, to je vjerojatnije da će više jezika posjedovati termin za nju; b) što je važnija neka individualna razlika, to će pojedini jezik imati više riječi za nju.

Istraživačima leksičkog pristupa zajedničko je da kreću od rječnika prirodnog jezika, biraju riječi potencijalno deskriptivne za osobine ličnosti i tada različitim strategijama pokušavaju skratiti taj skup na veličinu pogodnu za primjenu u istraživanju i provedbu faktorske analize te taj skup koriste na velikim uzorcima u kojima ispitanici opisuju sami sebe ili/i druge osobe.

Tako dobivene faktorske strukture opisivača osobina ličnosti u različitim jezicima tj. kulturama mogu se promatrati na dvije razine: a) mogu se promatrati međujezične ili međukulturalne pravilnosti tih faktorskih struktura; b) mogu se promatrati kulturalne posebnosti tih faktorskih struktura.

Međukulturalne pravilnosti važne su zbog pokušaja potrage za univerzalnim dimenzijama ličnosti tj. onima koje će se replicirati na različitim uzorcima, ciljnim osobama koje se opisuje, različitim analitičkim procedurama i različitim jezicima. (Saucier i Goldberg, 2001.).

Kulturalne posebnosti važne su, kao prvo, zbog utvrđivanja može li se uopće postići nekakav konsenzus oko općeg okvira univerzalnih dimenzija ličnosti, a kao drugo, ako je taj okvir potvrđen, koji je međuodnos dimenzija ličnosti iz pojedine kulture s tim općeprihvaćenim okvirom.

No, Hofstee i sur. (1997.) također navode da “emička” strategija u sebi sadrži tri problema: 1) mogu postojati sustavne razlike između različitih jezičnih zajednica u distribuciji osobina ličnosti; 2) određene dimenzije ličnosti mogu biti reprezentirane s više termina u jednom jeziku i s manje u drugom jeziku; 3) procedure selekcija termina relevantnih za opis ličnosti mogu se znatno razlikovati kod različitih nacionalnih timova.

Zbog toga bi bilo poželjno da istraživači “emičko”-leksičkog pristupa razviju unificiranu metodologiju kako bi se moglo pouzdanije tvrditi da razlike u faktorskim strukturama osobina ličnosti predstavljaju stvarne kulturalne posebnosti, a ne artefakt metode.

Takav konsenzus nije postignut, no njemačka je metodologija leksičkog pristupa od istraživača u tom području označena kao najiscrpnija i najrazrađenija te je većina naknadno razvijenih emičkih istraživanja prihvatila tu metodologiju. Ipak, opis njemačke metodologije nalazi se izvan opsega ovoga rada, a detalji se mogu naći u Mlačić (2002.).

Ono što je potrebno navesti jesu osnovne pravilnosti nalaza “emičko”-leksičkih istraživanja u psihologiji ličnosti.

Osnovni nalazi leksičkoga pristupa

Većina istraživanja “emičko”-leksičkoga pristupa u psihologiji ličnosti složila se da je moguće postići konsenzus oko općeg okvira univerzalnih dimenzija ličnosti koji se očituje u Goldbergovom (1990.) “Big-Five” ili velepetorom modelu ličnosti.

Dakle, pet dimenzija deskripcije ličnosti na najvišoj razini apstrakcije, u većoj mjeri potvrđenih u više “emičko”-leksičkih istraživanja, su (Mlačić, 2002.):

- I. Introverzija - Ekstraverzija
- II. Ugodnost
- III. Savjesnost
- IV. Emocionalna stabilnost
- V. Intelekt

Iako se većina istraživača, koji se bave leksičkim pristupom u psihologiji ličnosti, uglavnom slaže u broju dimenzija potrebnih za opisivanje ličnosti na najširoj razini apstrakcije (4-5 dimenzija), postoji manje slaganja u interpretaciji tih dimenzija. Također, međunacionalna istraživanja su (Hofstee i sur., 1997.; DeRaad, Di Blas i Perugini, 1998.; De Raad, Perugini i Szirmak, 1997.; De Raad i sur., 1998.) pokazala da se neki nacionalni faktori međusobno preklapaju s drugim nacionalnim faktorima (ugodnost i emocionalna stabilnost), a neki nacionalni faktori nemaju odgovarajuće parove u drugim nacionalnim istraživanjima. Zbog tih razlika postalo je uvriježeno da se dimenzije izvedene leksičkim pristupom označuju rimskim brojevima (De Raad, Hendriks i Hofstee, 1992.; Hofstee, De Raad i Goldberg, 1992.; John, 1990. itd.).

Postoji opće slaganje da dimenzija I označava ekstraverziju/introverziju (za koju je alternativno ime u starijim istraživanjima bilo surgencija, a koje se sve više gubi). Ekstraverzija je opisana facetima društvenosti, govornosti, živahnosti, aktivnosti itd., a suprotni pol, introverzija, facetima nedruštvenosti, šutljivosti, povučeniosti, zatvorenosti itd. (John i Srivastava, 1999.; Watson i Clark, 1997.). Također, postoji opće slaganje da dimenzija IV predstavlja emocionalnu stabilnost ili neuroticizam (anksioznost), ako se interpretira suprotan pol te dimenzije. Neuroticizam je definiran facetima anksioznosti, potištenosti, napeposti, emocionalne nestabilnosti itd., a emocionalna stabilnost facetima smirenosti, opuštenosti, stalozenosti i emocionalne stabilnosti itd. (Digman, 1990.; John i Srivastava, 1999.). Dimenziju II se obično interpretira kao ugodnost,

što se spominje u radovima Tupesa i Christala (1958.; 1961.), Normana (1963.; 1967.), Goldberga (1990.; 1992.) i brojnim europskim leksičkim istraživanjima. Ova dimenzija obuhvaća humane aspekte ličnosti: altruizam, brižnost, emocionalnu podršku itd. na pozitivnom polu i neprijateljstvo, nebrigu za druge, egoizam itd. na negativnom polu (Digman, 1990.). Također, ova se dimenzija odnosi na prosocijalno ponašanje (Graziano i Eisenberg, 1997.). No, potrebno je ponovno napomenuti da je većina međukulturalnih istraživanja (Hofstee i sur., 1997.; De Raad, Di Blas i Perugini, 1998. itd.) pokazala preklapanje dimenzija ugodnosti i emocionalne stabilnosti u različitim nacionalnim istraživanjima te je interpretaciju ta dva faktora potrebno uzeti s rezervom.

Postoji veliko slaganje za dimenziju III, koju većina autora naziva savjesnost, (Digman, 1990.; Hogan i Ones, 1997.) uz neke iznimke kao što je naziv konformizam, koji se javlja kod Fiskea (1949.), pouzdanost (Tupes i Christal, 1958.; 1961.) ili želja za postignućem (Digman i Takemoto-Chock, 1981.) itd. Ova dimenzija obuhvaća facete pouzdanosti, vrijednosti, organiziranosti nasuprot nepažljivosti, nemarnosti, lijenosti i neodgovornosti. Globalna interpretacija ove dimenzije je ta da obuhvaća društveno nametnutu kontrolu impulsa i konformizam (Hogan i Ones, 1997.) što je ponukalo neke istraživače, Cattella (1957., prema Digman, 1990.) i Howartha (1976.), da tu dimenziju povežu s Freudovim konstruktom superega.

Značajno je napomenuti da su neki autori, kao što su Smith (1967.), Digman (1972.) te Digman i Takemoto-Chock (1981.), povezali ovu dimenziju s obrazovnim postignućem. Barrick i Mount (1991.) pokazali su da je dimenzija savjesnosti davala jasnu i značajnu povezanost sa svim kriterijima obavljanja zadataka na poslu u svim radnim skupinama koje su proučavali.

Dimenzija V se obično interpretira kao intelekt (Goldberg, 1990., 1992.; Hæbíčková, 1995.; Ostendorf, 1990.; Peabody i Goldberg, 1989.), ali i kao kultura (Tupes i Christal, 1958., 1961.) te imaginacija (Saucier, 1992.). Najvjerojatnija interpretacija jest da ova dimenzija sadrži sve te aspekte. No, brojni su radovi (De Raad, 1994.; Goldberg, 1993.; Ostendorf i Angleitner, 1994.; Saucier, 1992.) pokazali da za tu dimenziju postoji najmanje slaganja, čak i unutar leksičkog pristupa. Također, međunacionalne su usporedbe (De Raad, Perugini i Szirmak, 1997.; De Raad, Di Blas i Perugini, 1998.; De Raad i sur., 1998.; Hofstee i sur., 1997.) pokazale da je peti faktor najmanje usporediv u različitim nacionalnim istraživanjima. Takva činjenica navela je Goldberga (1993., str. 27.) da zaključi: "S obzi-

rom na jaki konsenzus koji se pojavio o općoj prirodi “Big-Five” domena, neslaganje o specifičnoj prirodi faktora V predstavlja svojevrstnu znanstvenu smutnju”. Također, De Raad (1994.) navodi da leksički pristup nakon prva četiri faktora doseže svoje granice te je potrebno detaljnije doraditi hipoteze o narednim faktorima. Ipak, u istom radu De Raad (1994.) zaključuje da intelekt ima najbolju šansu za opis petog faktora jer su samoprocjene inteligencije pokazale značajnu povezanost s objektivnim mjerama inteligencije, no ta veza pokazala se izuzetno složenom.

Nalazi hrvatskog “emičko”-leksičkog istraživanja osobina ličnosti

---

Provedeno “emičko”-leksičko istraživanje osobina ličnosti u Hrvatskoj (Mlačić, 1999.) pokazalo je da je utvrđeno postojanje deskriptivnog modela ličnosti formiranog prema leksičkoj hipotezi u hrvatskome jeziku i na ispitanicima iz hrvatske populacije. Također, utvrđeni deskriptivni model leksičkih dimenzija ličnosti uspoređen je s dominantnim svjetskim leksičkim modelom (Goldbergovim). Opsežne i detaljne analize provedenih postupaka faktorske analize pokazale su da pri strukturi svih leksičkih instrumenata dominira peterofaktorsko rješenje čime se znatno povećava stupanj obranjivosti Goldbergove teorije o peterodimenzionalnoj strukturi deskriptora osobina ličnosti. Usporedba hrvatskih i američkih leksičkih dimenzija ličnosti pokazala je globalne sličnosti tj. nedvosmislen odnos između dimenzija ekstraverzije, savjesnosti i intelekta, dok su se pri odnosu preostale dvije dimenzije, ugodnosti i emocionalne stabilnosti, pokazale specifičnosti tih hrvatskih dimenzija u odnosu na korespondentne američke. U cjelini, dobivene solucije hrvatskog istraživanja relativno su bliže nekim europskim negoli američkim istraživanjima.

Spomenute specifičnosti hrvatskoga “emičko”-leksičkoga istraživanja ili hrvatske taksonomije opisivača osobina ličnosti mogu izvirati iz metodoloških, ali i kulturalnih razloga. Kako bi se evaluirale stvarne kulturalne razlike i pronašle univerzalne dimenzije ličnosti, bilo bi potrebno da istraživači u ovome području razviju konzistentnu metodologiju zbog komparabilnosti. Kao ilustraciju sadašnje situacije u ovome području najbolje je navesti citat De Raada, Perugini i Szirmak (1997., str. 181.): “Svaka nacionalna struktura može poslužiti kao referentna struktura za druge strukture, ali još nije identificirana pojedinačna referentna struktura koja bi bila zajednička i međujezična”.

Prednosti i nedostaci leksičkoga pristupa u psihologiji ličnosti

---

Tri ograničenja, koja se najčešće navode kao prigovor, leksičkom pristupu su:

1) Kriteriji važnosti koji su stvorili laičke leksikone ličnosti nisu uvijek dobro razumljivi jer takvi opisivači ličnosti ne služe uvijek samo za deskripciju, već i za evaluaciju, što ne mora biti nužno za znanstveno objašnjenje ličnosti. Također, znanstveno važne individualne razlike možda nisu dovoljno jasne laicima te vjerojatno nisu niti uvrštene u rječnik.

Autori navode mogućnost evaluacije zasnovane na studijama prirodnog jezika kroz njihovu usporedbu sa skupom atributa ličnosti prikupljenih iz literature o ličnosti. Saucier i Goldberg (1996.) navode da leksički pristup u psihologiji ličnosti nema namjeru dati cjelovitu ili iscrpnu teoriju ličnosti, već samo jedan dio te teorije – deskriptivni dio, a koncepti osobina ličnosti u prirodnom jeziku predstavljaju bazične, ali ne i iscrpne (nužne, ali ne i dovoljne) komponente za teoriju osobina ličnosti.

2) Atributi ličnosti uključeni u rječnike mogu se razlikovati u različitim jezicima i mogu se mijenjati kroz vrijeme.

John, Goldberg i Angleitner (1984.) navode međukulturalne studije kao način na koji bi se mogli evaluirati utjecaji kulture i vremena na riječi koje opisuju attribute ličnosti. Saucier i Goldberg (1996.) napominju, što je važnija neka individualna razlika to je vjerojatnije da će više jezika imati riječi za tu razliku.

3) Jedno od najčešće spominjanih ograničenja leksičkog pristupa jest da značenje termina u jeziku nije jasno definirano tj. termini mogu biti dvosmisleni i prezavisni od konteksta da bi služili kao znanstvena terminologija.

Saucier i Goldberg (1996.) navode da ljudi nemaju drugog moda komunikacije osim jezika, a sam taj jezik filtrira nevažne riječi, a zadržava važne i nedvosmislene. Također, "operacione definicije nekih koncepata ličnosti (kao što su neuroticizam i otvorenost prema iskustvu) ne mogu biti puno različitije od definicija kolektivno reprezentiranih u jeziku" (Saucier i Goldberg, 1996., str. 34.).

Dakle, uzevši u obzir glavne zamjerke leksičkom pristupu u psihologiji ličnosti, on se zasad čini kao jedna od najobuhvatnijih i najiscrpnijih alternativa u pronalaženju deskriptivnoga modela ličnosti te ga i danas slijedi niz istraživača.

No, jedna od najvećih prednosti leksičkog pristupa jest što ne uvozi dimenzije ličnosti iz neke druge kulture, već pokušava naći autohtone dimenzije ličnosti za neku

kulturu i onda ih pokušava usporediti s autohtonim dimenzijama iz drugih kultura i jezika te tako predstavlja i globalno usporediva i kulturalno specifična istraživanja u psihologiji ličnosti, dakle objedinjuje dva moguća pristupa opisana u naslovu i sadržaju ovoga rada.

LITERATURA

- Barrick, M. R. i Mount, M. K. (1991.), The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis, *Personnel Psychology*, 44, 1-26.
- Berry, J. W. (1969.), On cross-cultural compatibility, *International Journal of Psychology*, 4, 119-128.
- Buss, D. M. (2001.), Human nature and culture: An evolutionary psychological perspective, *Journal of Personality*, 69, 955-978.
- Church, A. T. (2001.a), Introduction, *Journal of Personality*, 69, 787-801.
- Church, A. A. (2001.b), Personality measurement in cross-cultural perspective, *Journal of Personality*, 69, 979-1006.
- Church, A. T. i Katigbak, M. S. (1988.), The emic strategy in the identification and assessment of personality dimensions in a non-Western culture: Rationale, steps, and a Philippine illustration, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 19, 140-163.
- Cole, M. (1996.), *Cultural Psychology: A once and future discipline*, Cambridge, Massachusetts and London, The Belknap Press of Harvard University Press.
- De Raad, B. (1994.), An expedition in search of a fifth universal factor: key issues in the lexical approach, *European Journal of Personality*, 8, 229-250.
- De Raad, B., Di Blas, L. i Perugini, M. (1998.), Two Independently Constructed Italian Trait Taxonomies: Comparison among Italian and between Italian and Germanic Languages, *European Journal of Personality*, 12, 19-41.
- De Raad, B., Hendriks, A. A. J. i Hofstee, W. K. B. (1992.), Towards a refined structure of personality traits, *European Journal of Personality*, 6, 301-319.
- De Raad, B., Perugini, M. i Szirmak, S. (1997.), In pursuit of a cross-lingual reference structure of personality traits: Comparisons among five languages, *European Journal of Personality*, 11, 167-185.
- De Raad, B., Perugini, M., Häeblichová, M. i Szarota, P. (1998.), Lingua Franca of Personality: Taxonomies and Structures Based on the Psycholexical approach, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 212-232.
- Digman, J. M. (1972.), The Structure of Child Personality as Seen in Behavior Ratings, u: R. M. Dreger (ur.), *Multivariate personality research* (str. 587-611), Baton Rouge, L. A. Claitor's publishing.
- Digman, J. M. (1990.), Personality structure, Emergence of the Five-Factor model, *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Digman, J. M. i Takemoto-Chock, N. K. (1981.), Factors in the natural language of personality: Re-analysis, comparison, and interpretation of six major studies, *Multivariate Behavioral Research*, 16, 149-170.
- Fiske, D. W. (1949.), Consistency of the factorial structures of personality ratings from different sources, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44, 329-344.

- Goldberg, L. R. (1990.), An alternative "Description of personality", The Big-Five factor structure, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Goldberg, L. R. (1992.), The development of markers for the Big-Five factor structure, *Psychological Assessment*, 4, 26-42.
- Goldberg, L. R. (1993.), The structure of phenotypic personality traits, *American Psychologist*, 48, 26-34.
- Graziano, W. G. i Eisenberg, N. (1997.), Agreeableness: A Dimension of Personality, u: R. Hogan, J. Johnson i S. Briggs (ur.), *Handbook of Personality Psychology* (str. 795-824), San Diego, Academic Press.
- Hàebíčková, M. (1995.), *The Structural Model of Personality Based on the Lexical analysis: A Czech Replication of the Five-Factor Model Based on a Comprehensive Taxonomy of Personality-descriptive Adjectives*, Neobjavljeni rukopis, Institute of Psychology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Brno.
- Hofstee, W. K. B., De Raad, B. i Goldberg, L. R. (1992.), Integration of the Big Five and circumplex approaches to trait structure, *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(1), 146-163.
- Hofstee, W. K. B., Kiers, H. A. L., De Raad, B., Goldberg, L. R. i Ostendorf, F. (1997.), A Comparison of Big-Five structure of personality traits in Dutch, English, and German, *European Journal of Personality*, 11, 15-31.
- Hogan, J. i Ones, D. S. (1997.), Conscientiousness and Integrity at Work, u: R. Hogan, J. Johnson i S. Briggs (ur.), *Handbook of Personality Psychology* (str. 849-870), San Diego, Academic Press.
- Howarth, E. (1976.), Were Cattell's 'personality sphere' factors correctly identified in the first instance? *British Journal of Psychology*, 67(2), 213-230.
- John, O. P. (1990.), The "Big Five" factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires, u: L. A. Pervin (ur.), *Handbook of personality theory and research* (str. 66-100), New York, Guilford Press.
- John, O. P., Angleitner, A. i Ostendorf, F. (1988.), The Lexical Approach to Personality. A Historical Review of Trait Taxonomic Research, *European Journal of Personality*, 2, 171-203.
- John, O. P., Goldberg, L. R. i Angleitner, A. (1984.), Better than the alphabet: Taxonomies of personality-descriptive terms in English, Dutch and German, u: H. Bonarius, G. Van Heck i N. Smid (ur.), *Personality psychology in Europe: Theoretical and empirical developments* (str. 83-100), Lisse, The Netherlands, Swets & Zeitlinger.
- John, O. P. i Srivastava, S. (1999.), The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives, u: L. A. Pervin i O. P. John (ur.), *Handbook of personality. Theory and research* (str. 102-138), New York, Guilford Press.
- Lynn, R. i Martin, R. (1995.), National differences for thirty-seven nations in extraversion, neuroticism, psychoticism and economic, demographic and other correlates, *Personality and individual differences*, 19, 403-406.
- Marušić, I. (2002.), Suvremeni pristupi međukulturalnim istraživanjima ličnosti, *Društvena istraživanja*, 11, 533-551.
- McCrae, R. R. (2001.), Trait psychology and culture: exploring intercultural comparisons, *Journal of Personality*, 69, 819-846.
- Mlačić, B. (1999.), *Hrvatska taksonomija deskriptora osobina ličnosti*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Mlačić, B. (2002.), Leksički pristup u psihologiji ličnosti: pregled taksonomija opisivača osobina ličnosti, *Društvena istraživanja*, 11, 553-576.
- Norman, W. T. (1963.), Toward an adequate taxonomy of personality attributes. Replicated factor structure in peer nomination personality ratings, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 574-583.
- Norman, W. T. (1967.), *2800 personality trait descriptors: Normative operating characteristics for a university population*, Department of Psychology, University of Michigan, Ann Arbor.
- Ostendorf, F. (1990.), *Sprache und Persönlichkeitsstruktur: Zur Validität des Fünf-Faktoren-Modells der Persönlichkeit*, Regensburg, S. Roderer Verlag.
- Ostendorf, F. i Angleitner, A. (1994.), Reflections on different labels for factor V. *European Journal of Personality*, 8, 341-349.
- Peabody, D. i Goldberg, L. R. (1989.), Some Determinants of Factor Structures From Personality-Trait Descriptors, *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(3), 552-567.
- Saucier, G. (1992.), Openness versus intellect: much ado about nothing? *European Journal of Personality*, 6, 381-386.
- Saucier, G. i Goldberg, L. R. (1996.), The Language of Personality: Lexical Perspectives on the Five-Factor Model, u: J. S. Wiggins (ur.), *The Five-Factor Model of Personality. Theoretical Perspectives*, (str. 21-50), New York, London, The Guilford Press.
- Saucier, G. i Goldberg, L. R. (2001.), Lexical studies of indigenous personality factors: Premises, products and prospects, *Journal of Personality*, 69, 847-879.
- Saucier, G., Hampson, S. E. i Goldberg, L. R. (2000.), Cross-Language Studies of Lexical Personality Factors, u: S. E. Hampson (ur.), *Advances in Personality Psychology, Volume 1*. (str. 1-36), London, Routledge.
- Shweder, R. A. (1990.), Cultural Psychology: What is it? u: J. W. Stigler, R. A. Shweder i G. Herdt (ur.), *Cultural Psychology: Essays on Comparative Human Development* (str. 73-100), New York, Cambridge University Press.
- Smith, G. M. (1967.), Usefulness of peer ratings of personality in educational research, *Educational and Psychological Measurement*, 27, 967-984.
- Tupes, E. C. i Christal, R. E. (1958.), Stability of Personality Trait Rating Factors Obtained Under Diverse Conditions, *USAF WADC Technical Note No. 58-61*, Lackland Air Force Base, TX. U.S. Air Force.
- Tupes, E. C. i Christal, R. E. (1961.), Recurrent Personality Factors Based on Trait Ratings, *USAF ASD Technical Report No. 61-97*, Lackland Air Force Base, TX. U.S. Air Force.
- Van de Vijver, F. J. R. i Leung, K. (2001.), Personality in cultural context: Methodological issues, *Journal of Personality*, 69, 1007-1032.
- Watson, D. i Clark, L. A. (1997.), Extraversion and its positive Emotional Core, u: R. Hogan, J. Johnson i S. Briggs (ur.), *Handbook of Personality Psychology* (str. 767-793), San Diego, Academic Press.